

VEK REVOLÚCIÍ
FAREED ZAKARIA

VEK REVOLÚCIÍ

POKROK A ODPOR OD ROKU
1600 PO SÚČASNOSŤ

FAREED
ZAKARIA

PRELOŽIL IGOR OTČENÁŠ

Fareed Zakaria

Age of Revolutions: Progress and Backlash from 1600 to the Present

Copyright © 2024, Fareed Zakaria

All rights reserved

Translation © Igor Otčenáš

Design & Layout © Ondrej Ivánek

Slovak edition © 2025 by N Press, s. r. o.

ISBN 978-80-8230-341-7

Buržoázia nemôže existovať inak, len keď ustavične revolucionizuje výrobné nástroje, teda výrobné vzťahy, teda všetky spoločenské vzťahy. Naproti tomu prvou podmienkou existencie všetkých predošlých priemyselných tried bolo nezmenené zachovávanie starého spôsobu výroby. Na rozdiel od všetkých ostatných sa buržoázna epocha vyznačuje ustavičnými prevratmi vo výrobe, neprestajnými otrasmi všetkých spoločenských vzťahov, večnou neistotou a pohybom. Všetky pevné, zhrdzavené vzťahy sprevádzané starými ctihodnými predstavami a názormi sa rozkladajú, všetky novoutvorené starnú skôr, ako by mohli skostnatieť. Všetko stavovské a stojaté pustne, všetko posvätné sa znesväcuje a ľudia sú naostatok nútení pozrieť sa na svoje životné postavenie, na svoje vzájomné vzťahy triezvymi očami.

Karl Marx a Friedrich Engels,
Manifest komunistickej strany

OBSAH

ÚVOD:

Množstvo revolúcií

11

I. ČASŤ: REVOLÚCIE MINULOSTI

1. KAPITOLA:

Prvá liberálna revolúcia –

Holandsko

37

2. KAPITOLA:

Slávna revolúcia –

Anglicko

65

3. KAPITOLA:

Neúspešná revolúcia –

Francúzsko

87

4. KAPITOLA:

Matka všetkých revolúcií –

priemyselná Británia

127

5. KAPITOLA:

Skutočná americká revolúcia –

priemyselné Spojené štáty

165

II. ČASŤ: REVOLÚCIE SÚČASNOSTI

6. KAPITOLA:

Globalizácia v plnom prúde –
Ekonomika

193

7. KAPITOLA:

Nespútané informácie –
Technológie

231

8. KAPITOLA:

Pomsta kmeňov –
Identita

265

9. KAPITOLA:

Dvojité revolúcie –
Geopolitika

305

ZÁVER:

Nekonečná priepasť

343

Poďakovanie / **361**

Zdroje / **365**

Menný register / **366**

Poznámky / **372**

ÚVOD:

MNOŽSTVO REVOLÚCIÍ

Komik Robin Williams občas vo svojich standupových vystúpeniach hovoril o politike. Začínal tým, že ľuďom vysvetľoval pôvod tohto slova. „Politika,“ hovoril, „pochádza z latinského slova poli, ktoré znamená veľa, a tics, čo znamená pijavice.“¹ Vždy tým vyvolal búrku smiechu. V skutočnosti je však slovo odvodené od starogréckeho polites, čo znamená občan, a samo pochádza zo slova polis, čo znamená mesto alebo obec. Aristotelova *Politika* napísaná v štvrtom storočí pred Kristom je kniha o spôsoboch riadenia spoločenstiev a rozoberá všetky známe prvky politiky – povahu moci, typy politických systémov, príčiny revolúcií atď. Politika je jednou z tých vzácnych ľudských aktivít, ktoré sa v priebehu tisícročí až tak veľmi nezmenili. Jej vonkajšie formy sa menia, ale jej jadro zostáva rovnaké: boj o moc a o to, čo s ňou urobiť. V roku 64 pred Kristom sa najväčší rímsky rečník Cicero uchádzal o úrad konzula. Jeho mladší brat sa rozhodol napísať akýsi návod na víťazstvo vo voľbách, súbor praktických postupov pre svojho niekedy až príliš idealistického súrodenca. K jeho návrhom patrilo: sľúbiť každému všetko, na verejnosti sa vždy ukazovať v kruhu najhorlivejších stúpencov a voličom pripomínať sexuálne škandály protivníkov. O viac ako dvetisíc rokov neskôr si politickí poradcovia účtujú obrovské sumy za poskytovanie tých istých rád.

Napriek týmto konštantám nadobudla politika v posledných storočiach osobitnú ideologickú podobu, ktorá by bola ľuďom žijúcim v antickom alebo stredovekom svete cudzia. Moderná politika na celom svete sa stala súbojom medzi ľavicou a pravitou. Jednoduché vymedzenie ľavice a pravice tradične veľa vypovedá o tom, kto kde stojí, či už v Brazílii, Spojených štátoch, Nemecku, alebo Indii: na ľavej strane je silnejší štát s väčšou ekonomickou reguláciou a prerozdeľovaním; na pravej strane je voľnejší trh s menším zásahom štátu. Delenie na ľavicu a pravicu na svetovej politickej scéne dlho dominovalo, určovalo voľby, verejné diskusie a politiky, dokonca vyvolávalo násilie a revolúcie. V súčasnosti sa však toto základné ideologické rozdelenie rozpadlo.

Spomeňte si na Donalda Trumpa a jeho kandidatúru na prezidenta v roku 2016. Trump sa v mnohých ohľadoch odklonil od minulosti – svojou bizarnou osobnosťou, neznalosťou verejnej politiky a ignorovaním demokratických noriem. Ale možno najvýznamnejší aspekt, ktorým sa Trump líšil, bol aspekt ideologický. Republikánska strana celé desaťročia presadzovala súbor myšlienok, ktoré by sa dali označiť ako Reaganov vzorec. Ronald Reagan sa stal mimoriadne populárnym republikánom vďaka tomu, že obhajoval obmedzenú vládu, nízke dane, znížovanie vládnych výdavkov, mohutnú armádu a podporu demokracie v zahraničí. Kandidoval aj na základe sociálne konzervatívnej platformy – napríklad v prospech zákazu potratov –, ale tieto časti svojho programu často bagatelizoval, najmä keď sa dostal do úradu. Pre mnohých svojich fanúšikov sa javil ako slnečná, optimistická postava, ktorá oslavovala americké voľné trhy, otvorenosť obchodu a veľkorysú imigračnú politiku a chcel šíriť svoj demokratický model do ostatného sveta.

Trump sa vymedzoval proti väčšine prvkov Reaganovho vzorca. Hoci obhajoval niektoré rovnaké politické postoje – nízke dane a obmedzenie potratov –, drvivú väčšinu svojho času a energie venoval úplne odlišnému programu. Trumpove hodinové predvolebné prejavy by sa dali zhrnúť do štyroch viet:

Číňania vám berú továrne. Mexičania vám berú pracovné miesta. Moslimovia sa vás snažia zabiť. Všetkých ich porazím a urobím Ameriku opäť veľkou. Bolo to posolstvo nacionalizmu, šovinizmu, protekcionizmu a izolacionizmu. Trump porušil mnohé základné prvky republikánskej ekonomickej ortodoxie a sľúbil, že sa nikdy nedotkne takých práv, ako je sociálne a zdravotné zabezpečenie, čím rozvrátil desaťročia republikánskeho fiškálneho konzervativizmu. Odsúdil vojenské intervencie Georgea W. Busha v Afganistane a Iraku aj jeho geopolitický projekt šírenia demokracie. V skutočnosti Trump pranieroval takmer každého štandardného republikána nedávnej minulosti a všetkých žijúcich prezidentov svojej strany, pričom ho odmietli aj všetci žijúci stranícki nominanti.² A hoci sa úprimne skláňal pred Reaganovým mýtom, zásadne sa od neho odlišoval – bol rozhnevanou, pesimistickou postavou, ktorá varovala, že Amerika je odsúdená na zánik, a sľubovala návrat do mýtickej minulosti.

Trump nie je jediný, kto sa ako človek pravice rozchádza s tradičnou pravicovou ideológiou. V skutočnosti je súčasťou celosvetového trendu. V Británii sa Konzervatívna strana pod vedením Borisa Johnsona otvorene prihlásila k politike veľkých výdavkov. On a ďalší zástancovia brexitu ignorovali konzervatívnych ekonómov, ktorí trvali na tom, že Spojené kráľovstvo strata voľného obchodu s Európskou úniou poškodí. Maďarský populistický líder Viktor Orbán voľne kombinuje veľké vládne programy s útokmi na prisťahovalcov a menšiny. Talianska pravicová líderka Giorgia Meloni odsudzuje konzum a trhový kapitalizmus a zároveň buduje nové nacionalistické hnutie založené na identite – etnickej, náboženskej a kultúrnej. Mimo Európy Naréndra Módí v Indii podporuje hospodársky rast a reformy, ale on a jeho strana horlivo presadzujú aj program hinduistického nacionalizmu na úkor moslimov, kresťanov a iných menšín. V Brazílii pravicová strana Jaira Bolsonaro otvorene opisovala svoj projekt ako návrat krajiny ku kresťanskej minulosti, z ktorej ju zviedli kozmopoliti, ľavičiari

a menšiny. Vznikli aj ľavicové hnutia, ktoré majú so svojimi pravicovými náprotivkami spoločné pohrdanie establišmentom a túžbu zvrhnúť existujúci poriadok. Osobnosti ako Bernie Sanders v USA a Jeremy Corbyn v Spojenom kráľovstve sa síce nedokázali dostať k moci, ale kontrolu nad latinskoamerickými krajinami s dlhodobo dominantnými konzervatívnymi stranami, ako sú Čile, Kolumbia a Mexiko, získali ľavicoví populisti.

Platformy sa líšia v závislosti od krajiny, medzi pravicovými a ľavicovými populistami, ale spája ich kľúčový postoj, ktorým je pohrdanie normami a štandardnými postupmi ako sloboda prejavu, parlamentarizmus a nezávislé inštitúcie. Liberálna demokracia je o pravidlách, nie o výsledkoch. Podporujeme slobodu prejavu a nie uprednostňovanie konkrétnych prejavov. Chceme, aby voľby boli slobodné a spravodlivé a nie aby uprednostňovali jedného kandidáta. Zákony tvoríme konsenzom a kompromisom, nie dekrétom. Čoraz častejšie sa však objavujú ľudia, ktorí sú z diania okolo seba frustrovaní, ktorí sú presvedčení o svojej cnosti, nenávidia druhú stranu a chcú zakázať to, čo považujú za „zlé“, robiť politiku nadekrétovanú zhora alebo dokonca manipulovať s demokratickým procesom. Účel ospravedlňuje prostriedky. Tento nebezpečný iliberalizmus je rozšírenejší medzi pravickou, ale príklady sú na oboch stranách – klasickým iliberálnym ľavicovým populistom je napríklad Andrés Manuel López Obrador v Mexiku.

Premiér Tony Blair v roku 2006 prezieravo poznamenal, že v dvadsiatom prvom storočí sa vytrácajú „tradičné ľavo-pravé línie“. Namiesto toho dochádza k veľkému rozdeľovaniu na „otvorené verzus uzavreté“.³ Na jednej strane tohto rozdelenia sú tí, ktorí oslavujú trhy, obchod, prisťahovalectvo, rozmanitosť a otvorené a slobodné technológie, zatiaľ čo tí na druhej strane sa na všetky tieto sily pozerajú s určitým podozrením a chcú ich uzavrieť, spomaliť alebo zastaviť. Toto rozdelenie sa nedá ľahko priradiť k starému rozdeleniu na ľavicu a pravicu. Jedným zo znakov revolučnej doby je, že sa jej politika zmiešava podľa nových línií.

PÔVOD REVOLÚCIÍ

Stál som so Steveom Bannonom na Campo de' Fiori, jednom z najstarších námestí v Ríme, keď vzrušene ukázal na sochu uprostred námestia. Bol jún 2018 a Bannon pricestoval do mesta povzbudiť koalíciu dvoch veľmi odlišných populistických strán, ktoré v nedávnych talianskych voľbách spoločne získali polovicu hlasov. Jeho poslanstvo spočívalo v tom, že tieto dve skupiny, ktoré sa mohli javiť v tradičnom politickom spektre ako vzdialené, sú na novom politickom poli vlastne spojencami. Čo sa týkalo obchodu, prisťahovalectva a Európskej únie, obe sa hlásili k „uzavretej“ politike a boli v opozícii voči etablovaným ľavicovým a pravicovým stranám, ktoré v Taliansku dominovali celé desaťročia a podporovali reformy voľného trhu, otvorený obchod, európsku integráciu a multikulturalizmus. Bannon je živá, kontroverzná a rozmarná osobnosť. Ako hlavný stratég Donalda Trumpa v Bielom dome vydržal len niekoľko mesiacov. Jeho hviezda už dávno vyhasla, a hoci nikdy nemal priamy vplyv na politiku (nehovoriac o nejakom veľkom morálnom kompase), vyznal sa v populizme prelievajúc sa po celom svete. Bannon ignoroval desiatky trhovníkov, ktorí predávali všetko od olivového oleja po tričká, a svoju pozornosť zameral na temnú, zádušnú postavu v splývavom rúchu s kapucňou takmer úplne zakrývajúcou tvár. Išlo o pomník Giordana Bruna, mnícha filozofa, ktorého na tom istom mieste v roku 1600 upálili. Zaujímal sa o Bruna až do takej miery, že o ňom pred rokmi nakrútil dokumentárny film, ktorý však svetlo sveta nikdy neušiel.

Bannon si Bruna ctí, pretože bol vyzývavým radikálom, ktorý otvorene spochybňoval vtedajší establišment, to jest katolícku cirkev. Bruno nesúhlasil s najdôležitejšími cirkevnými dogmami a trval na tom, že Zem nie je stredom vesmíru a že vesmír je nekonečný. „Galileo, ktorý je pre nás dnes hrdinom, v skutočnosti svoje tvrdenie odvolal,“ povedal Bannon o slávnom talianskom astronómovi, ktorý tiež trval na tom, že hviezdy sa nepohybujú okolo Zeme. „A bol to Bruno, ktorého

tu na hranici upálili," pretože svoje presvedčenie odmietol odvolať. (Kancelárie pápežskej inkvizície zriadenej na potláčanie slobodného myslenia a kacírstva mali výhľad práve na Campo.)

Upozornil som Bannona, že medzi jeho talianskym hrdinom a jeho americkým patrónom je jeden dôležitý rozdiel. Bruno bol pokrokový. Postavil sa proti konzervatívcom a tradicionalistom a obhajoval myšlienky, ktoré sa neskôr stali základnou súčasťou osvietenstva. Zdalo sa, že Bannonovi to neprekáža. Bruno bol pre neho odvážny voľnomyšlienkar, ktorý sa vzoprel existujúcej mocenskej štruktúre. Bannon je vo svojej podstate revolucionár, ktorý chce zničiť establišment a útočí naň z každej možnej strany. Obdivuje Lenina pre jeho revolučnú taktiku. Priznal sa, že ho to k Brunovi priťahuje preto, lebo verí, že v časoch zmätku je jedinou možnosťou radikalizmus, ktorý berie na seba zodpovednosť. „George Soros nedávno o talianskych voľbách vyhlásil, že žijeme v revolučných časoch," pokračoval Bannon. „Ja tomu verím. Myslím si, že sme svedkami zásadnej reštrukturalizácie."

Je zvláštne, že v angličtine slovo *revolution* označuje radikálnu, náhlu, niekedy násilnú zmenu v spoločnosti. Vo vede, kde bolo toto slovo prvýkrát použité, má úplne iný význam. V pôvodnej definícii *revolution* znamená ustálený pohyb telesa okolo pevnej osi, často pravidelnej dráhy planéty alebo hviezdy. To naznačuje poriadok, stabilitu, ustálený vzorec – pohyb, ktorý vždy vracia objekt do pôvodnej polohy. Zem obieha okolo Slnka ustáleným, predvídateľným spôsobom. Druhý význam revolúcie, ktorý sa začal používať čoskoro po prvom a v súčasnosti sa používa najčastejšie, je „náhla, radikálna alebo úplná zmena",⁴ zásadná zmena alebo prevrat – pohyb, ktorý odvádza ľudí ďaleko od miesta, kde boli. Francúzska revolúcia je archetypálnym použitím tohto slova v tomto zmysle.

Prečo má jedno slovo dve takmer protikladné definície? Anglické slovo pochádza z latinského slova *revolvere*, čo znamená vrátiť sa späť. Z toho vzniklo nielen *revolve*, ale aj *revolt*, ktoré vyrastá z myšlienky *vrátiť späť* svoju vernosť kráľovi alebo

inštitúcii. Možno je medzi týmito dvoma významami nejaká zvláštna príbuznosť. Tento dualizmus je prítomný hneď od začiatku v najznámejšom počiatočnom použití slova vo vede astronómom Mikulášom Kopernikom. V roku 1543 Kopernik publikoval traktát *Obehy nebeských sfér*, v ktorom má predmetné slovo vedecký význam. No kým Kopernik ho používal v jeho bežnom význame, súčasne navrhol tézu, ktorá radikálne zmenila naše chápanie vesmíru a presunula Zem z jeho stredu na perifériu. Tým zmenil dovtedajšie chápanie astronómie a teológie a dnes sa označuje aj ako Kopernikova revolúcia. Jeho teória bola teda revolučná v oboch významoch tohto slova.

Naša doba je revolučná v bežnom zmysle slova. Kamkoľvek sa pozriete, vidíte dramatické, radikálne zmeny. Pôvodne stabilný a známy medzinárodný systém sa teraz rýchlo mení, pričom ho ohrozujú výzvy zo strany rastúcej Číny a revanšistického Ruska. Na úrovni národov sledujeme úplné narušenie starého politického poriadku, pretože sa presadzujú nové hnutia, ktoré prekonávajú tradičné rozdelenie na ľavicu a pravicu. V ekonomike došlo k vyvráteniu konsenzu, ktorý vznikol po páde komunizmu v oblasti voľného trhu a voľného obchodu, a panuje hlboká neistota v tom, ako by sa spoločnosti a ekonomiky mali v týchto neprebádaných vodách pohybovať. Na pozadí toho všetkého dochádza k plnému rozkvetu digitálnej revolúcie a príchodu umelej inteligencie, čo vytvára novú a prevratnú realitu.

Náš súčasný, zdanlivo bezprecedentný okamih je vlastne aj revolúciou v inom zmysle slova, nostalgickou túžbou vrátiť sa na začiatok. Po radikálnom pokroku nasleduje odpor a túžba po minulom zlatom veku, ktorý si predstavujeme ako jednoduchý, stabilný a nepoškvrnený. Tento vzorec vidíme v celej histórii: aristokrati túžili po rytierskosti, aj keď prišla doba pušného prachu; ludditi rozbíjali stroje, aby sa pokúsili zadržať industrializujúcu sa budúcnosť; a teraz sa politici oháňajú rodinnými hodnotami a sľubujú, že vrátia čas a urobia svoje krajiny opäť veľkými.

Moderné dejiny zaznamenali niekoľko rozsiahlych a zásadných zlomov v porovnaní s minulosťou. Niektoré z nich boli intelektuálne, ako napríklad osvietenstvo, iné boli technologické a ekonomické. Svet skutočne prešiel toľkými priemyselnými revolúciami, že ich musíme očíslovať – prvá, druhá, tretia a teraz štvrtá. Politických a sociálnych revolúcií bolo ešte viac a stále prebiehajú.

Už niekoľko desaťročí sledujeme svet v neustálom pohybe, so zrýchľujúcimi sa technologickými a ekonomickými zmenami, premenlivými koncepciami identity a rýchlo sa meniacou geopolitikou. Studená vojna ustúpila novému poriadku, ktorý sa začal lámať len niekoľko desaťročí po svojom vzniku. Mnohí oslavovali tempo a povahu týchto zmien, iní ich odsudzovali. Predovšetkým však musíme pochopiť ich rušivosť z fyzického a psychologického hľadiska, pretože dnešný vek zrýchľovania vyvoláva rôzne spätné reakcie. Musíme im porozumieť a reagovať na ne.

Vezmite si epigraf k tejto knihe: „Všetko pevné hrdzavie, všetko posvätné sa znesväčuje (sakrálné sa profanizuje) a ľudia sú naostatok nútení pozrieť sa na svoje životné postavenie, na svoje vzájomné vzťahy trpezlivosťou.“ Dnes by tieto riadky mohol napísať nejaký pravicový intelektuál, ktorý žiali nad rozpadom tradičnej spoločnosti a túži po návrate do jednoduchších čias. V skutočnosti boli publikované v roku 1848 v podobne revolučnej dobe, keď nový priemyselný svet rýchlo nahrádzal starý poľnohospodársky, keď politiku, kultúru, identitu a geopolitiku rozvracal silný vietor štrukturálnych zmien. A nenapísali ich konzervatívci, ale Karl Marx a Friedrich Engels v *Manifeste komunistickej strany*. Marx brilantne pochopil nesmierne deštruktívne účinky kapitalizmu a technológie a mnohé problémy, ktoré to spôsobilo, hoci jeho riešenia sa ukázali ako katastrofálne všade a vždy, keď sa ich niekto pokúsil uviesť do praxe. To, že tento výrok mohol dnes zaznieť z úst pravice, názorne ukazuje, že vstupujeme do novej éry politiky, ktorá rozvracia rozdelenia minulosti.

REVOLÚCIA MEDZI NÁRODMI

Revolúcie v rámci národov prebiehajú súčasne s revolúciou medzi národmi – sú zásadnou zmenou usporiadania globálnej politiky. Od roku 1945, teda viac ako trištvrte storočia, bol svet pozoruhodne stabilný. Počas takmer polstoročia studenej vojny sa dve supervelmoci s jadrovými zbraňami navzájom odstrašovali. Ich intenzívne súperenie sa často pretavilo do krvavých konfliktov na miestach, ako je Kórea a Vietnam, ale prinajmenšom medzi najsilnejšími štátmi – teda tými, ktoré by mohli začať tretiu svetovú vojnu – vládla patová situácia. Po roku 1991, keď sa rozpadol Sovietsky zväz, sme vstúpili do niečoho, čo sa v dejinách prinajmenšom od pádu Ríma vyskytuje mimoriadne zriedkavo, teda do obdobia, v ktorom existovala len jedna supervelmoc.

Za najbližšiu analógiu by sme mohli označiť Britské impérium v čase jeho najväčšieho rozkvetu, ale v Európe ako na najdôležitejšej geopolitickej scéne 19. storočia Británia bola vždy len jednou veľmocou spomedzi mnohých, ktoré sa neustále bili o svoju prevahu. Amerika sa však po roku 1991 všade vypínala nad všetky ostatné národy, čoho dôsledkom bolo niečo také nevídané ako absencia veľmocenskej súťaže a vznik unipolárneho sveta. Medzinárodný život bol po väčšinu histórie určený politickým a vojenským bojom medzi najbohatšími a najmocnejšími národmi, vďaka čomu bol vo svojej podstate napätý a nestabilný. Po roku 1991 zrazu nastal pokoj ako dôsledok absencie konkurencie. Ako by mohli existovať súper? Čína bola v roku 1990 ešte stále chudobnou rozvojovou krajinou a tvorila menej ako dve percentá svetového HDP. Rusko sa spamätávalo z pádu komunizmu. Jeho HDP klesol v 90. rokoch o 50 %, čo bolo ešte viac ako počas druhej svetovej vojny. Dokonca ani ekonomickí konkurenti ako Japonsko a Nemecko neboli v skutočnosti v hre. Japonsko vstúpilo do dlhého obdobia stagnácie a Nemecko bolo dve desaťročia pohltené integráciou svojej východnej polovice do novozjednotenej krajiny.

Washington sa vo svojej unipolárnej fáze rozhodol formovať svet na svoj obraz. Robil chyby, niekedy bol príliš opatrný, inokedy to preháňal. Malo to dva zásadné dôsledky. Po prvé, unipolarita vytvorila éru globálnej stability – neprepukli žiadne veľké geopolitické boje, neexistovali preteky v zbrojení a nedošlo k žiadnym vojnám medzi veľkými mocnosťami. Po druhé, americké myšlienky sa stali globálnymi myšlienkami. Spojené štáty podporovali zvyšok sveta v globalizácii, liberalizácii a demokratizácii. Trhy, spoločnosti a politické systémy sa otvorili, zatiaľ čo technológie spojili ľudí na celej planéte na obrovských otvorených platformách. To všetko sa zdalo byť prirodzené a nevyhnutné, prejavom vrodenných ľudských túžob. Američania si to určite mysleli.

Bolo cítiť, že na politike záleží menej ako v minulosti. Zvítazila ekonomika. Spomínam si, ako mi v 90. rokoch jeden vysoký indický úradník povedal, že aj keby jeho strana prehrala, opozícia by zaviedla veľmi podobnú politiku, pretože aj druhá strana by si uvedomila, že musí nájsť spôsob, ako prilákať investície, zvýšiť efektívnosť a rast. Keď pred desiatimi rokmi Margaret Thatcher v Británii zdôvodňovala svoju politiku *laissez-faire*, vyhlásila: „Neexistuje žiadna alternatíva.“ A 90. roky a začiatok nového tisícročia – obdobie stability, nízkej inflácie, globálnej spolupráce a technologického pokroku – akoby skutočne stelesňovali myšlienku, že ekonomická liberalizácia je nevyhnutná. To však nebolo celkom správne. Tieto sily boli v skutočnosti podopreté obrovskou vojenskou a hospodárskou mocou Ameriky a globálnym ukotvením unipolarity. Rovnako ako rozširovanie liberálnych demokracií po celom svete.

Jedna dôležitá poznámka: keď v tejto knihe používam slovo liberálny, nemám na mysli jeho moderný americký význam, kde sa používa zameniteľne so slovom ľavicový. Skôr mám na mysli klasický liberalizmus, ideológiu, ktorá vznikla v osvietenstve ako opozícia voči monarchickej a náboženskej autorite. Hoci ide o sporný pojem, o ktorý sa dnes háda pravica s ľavicou, zvyčajne sa ním rozumejú individuálne domáce

práva a slobody, sloboda náboženstva, otvorený obchod a trhovú ekonomiku a medzinárodná spolupráca v rámci poriadku založeného na pravidlách. Ronald Reagan aj Bill Clinton boli v tomto zmysle klasickými liberálmi, pričom Reagan zdôrazňoval ekonomickú slobodu a Clinton rovnosť príležitostí (aby človek mohol uplatňovať svoju slobodu). Noví populisty z pravej i ľavice útočia na celý liberálny projekt. Sú podozrievaví voči neutrálnym postupom, ako je sloboda prejavu, a považujú za nevyhnutné trestať prejavy, ktoré sú im odporné. Republikánsky predseda Snemovne reprezentantov Mike Johnson otvorene kritizoval jeden z pilierov založenia Ameriky, odluku cirkvi od štátu. Títo iliberálni populisty sú v krajnom prípade ochotní v mene dosiahnutia vyššieho cieľa a zvolenia nimi podporovaného kandidáta či prijatia takej politiky zavrhnúť aj pravidlá volebnej demokracie. Mike Johnson bol v skutočnosti jedným z architektov stratégie, ktorej cieľom bolo odmietnuť potvrdenie zvolenia Joea Bidena za prezidenta v roku 2020.

Medzinárodný systém, v ktorom dominuje liberálny hegemon – ako Veľká Británia v predchádzajúcich obdobiach a teraz Spojené štáty –, podporuje šírenie liberálnych hodnôt. Toto prepojenie však môže fungovať aj opačne. Keď sa americká dominancia začala oslabovať, otvorenosť a liberalizmus sa dostali pod tlak. Amerika zostáva mimoriadne silná, ale už nie je takým kolosom, akým bola v čase unipolarity. Prvou výzvou pre americkú hegemoniu bol útok z 11. septembra 2001, zúrivý atak tej časti sveta, kde sa liberalizmus ešte nestihol presadiť a kde sa islamský fundamentalizmus postavil do násilnej opozície voči osvieteneckým hodnotám. Väčšinu škôd však nespôsobili samotní útočníci – skupina teroristov, ktorá nemala silu zmeniť svet –, ale prehnaná reakcia Spojených štátov. Amerika vyčerpala svoje sily tým, že sa rozhodla obsadiť Afganistan a potom napadnúť Irak. Neúspech intervencií narušil mystérium americkej vojenskej sily. A čo je ešte horšie, invázia ukázala, že USA porušili poriadok založený na pravidlách, ktorý dlho obhajovali. Nasledovala globálna finančná kríza

v roku 2008, ktorá rozptýlila auru americkej hospodárskej sily. V 90. rokoch sa hospodárstvo Spojených štátov a najmä ich dynamický a efektívny finančný systém zdali byť vzorom pre celý svet. Rozvojové krajiny závistlivo kopírovali niektoré aspekty amerického systému v nádeji, že sa im podarí zopakovať jeho úspech. Krach však odhalil plno skrytých katastrofických rizík v ich finančnom systéme, čo mnohých presvedčilo, že sa ho neoplatí napodobňovať. Ako povedal jeden z najvyšších čínskych predstaviteľov Wang Čchi-šan americkému ministrovi financií Hankovi Paulsonovi uprostred krízy: „Boli ste mojím učiteľom, ale... pozrite sa na svoj systém, Hank. Nie sme si istí, či by sme sa od vás mali učiť aj naďalej.“⁵

To všetko sa dialo v čase, keď sa rúcala aj americká politická stabilita. Kongres stratil schopnosť plniť niektoré zo svojich základných funkcií ako napríklad schvaľovanie rozpočtu. Hrozby zastavenia činnosti vlády boli bežné. Dlhodobé normy a postupy vo Washingtone boli narušené, dokonca zničené. Odsúvanie návrhov zákonov sa stalo rutinou a nominácie, ktoré kedysi rýchlo prechádzali, sa spomaľovali, čo hádzalo vláde polená pod nohy. Zvyšovanie dlhového stropu sa stalo existenčnou straníckou bitkou s rizikom štátnej platobnej neschopnosti. Politická polarizácia dosiahla vrchol, aký tu nebol od konca občianskej vojny.⁶

Toto nie je prípad rovnakého znechutenia na oboch stranách. Grand Old Party (GOP), čiže republikánska strana, ako jedna z dvoch veľkých amerických strán sa stala obeťou populistického prevratu, v ktorom ide menej o normy liberálnej demokracie a viac o udržanie revolučného radikalizmu. Prezident Trump spochybnil alebo zvrátil časom overenú politiku doma i v zahraničí, čo spôsobilo, že mnohí spojenci sa obávajú o spoľahlivosť Ameriky. A zdĺhavou snahou, ktorá vyvrcholila vzbурou v Kapitole 6. januára 2021, sa pokúsil zvrátiť svoju volebnú porážku a zostať pri moci, čo sa ešte žiadnemu americkému prezidentovi v histórii krajiny nepodarilo. Po jeho vzore opäť bezprecedentne väčšina republikánov v Snemovni

reprezentantov hlasovala proti potvrdeniu zvolenia Joea Bidena za prezidenta, hoci desiatky súdnych rozhodnutí zamietli všetky obvinenia z podvodu. Žiarivé mesto na kopci už nebolo také oslnivé.

Zhoršenie postavenia Ameriky by nemalo také dôsledky, keby krajina nečelila novým vyzývateľom. Za posledné tri desaťročia viedla stúpajúca vlna rastu vo svete k javu, ktorý som nazval vzostup ostatných, pričom krajiny ako Čína, India, Brazília a Turecko naberajú silu a sebavedomie. Samozrejme, dvoma najrušivejšími silami sú jednoznačne vzostup Číny a návrat Ruska, čo vnieslo na medzinárodnú scénu nové a hlboké napätie. Po tridsaťročnej „dovolenke z histórie“ opäť náš svet formuje veľmocenská súťaž a konflikt.⁷ Táto animozita oslabuje sily, ktoré nás zdanlivo všetkých spájali – obchod, cestovanie a technológie –, pretože každý deň vznikajú nové prekážky. Covid-19 urýchlil tendenciu k protekcionizmu a nacionalizmu, keď krajiny hľadali spôsoby, ako byť sebestačnejšími. Potom je tu vojna v Ukrajine, ktorá nás vrátila do éry geopolitických konfliktov najstaršieho druhu, čiže o územie. Sme svedkami vojnového konfliktu, o ktorom si mnohí z nás mysleli, že už bol odsunutý do učebníc dejepisu a čiernobielych dokumentov o druhej svetovej vojne: európske mestá sa rúcajú pod nemilosrdným bombardovaním, milióny civilistov utekajú zo svojich domovov, tanky sa valia do tlejúcich ruín. Keďže americká moc na Blízkom východe ustupuje, regionálne mocnosti sa snažia vyplniť mocenské vákuum, pričom napätie narastá a vzniká množstvo intenzívnych lokálnych konfliktov – od Sýrie cez Jemen až po Gazu. V Ázii sa vrátila klasická politika mocenskej rovnováhy, keďže Čína sa snaží získať väčší vplyv a mnohí jej susedia sa uchádzajú o pomoc Ameriky, aby vytvorili rovnováhu proti rastúcemu ázijskému hegemonovi. Jazyk spolupráce ustúpil rečiam o nacionalizme, konkurencii a konfliktoch.

Aj tam, kde nehrozí nebezpečenstvo vojny, zavládla nová atmosféra. Po troch desaťročiach liberalizácie, demokratizácie a otvorenosti sme svedkami spätnej reakcie. Od finančnej krízy

trhová ekonomika stráca svoju aureolu. Dnes všade, kam sa pozriete, prevláda politika nad ekonomikou. Dnes je podozrivý aj voľný obchod. V súvislosti s brexitom sa Spojené kráľovstvo rozhodlo prerušiť preferenčné obchodné vzťahy so svojim najväčším trhom Európskou úniou, pričom dôvody, ktoré k tomu viedli, možno označiť len za politické. Si Ťin-pching v Číne opustil trhovo orientovaný prístup, ktorý jeho krajinu katalpuloval medzi krajiny najvyššej úrovne, a zdvojnásobil štátnu kontrolu. Donaldovi Trumpovi sa nepodarilo postaviť hraničný múr, ale zaviedol vyššie clá na zahraničný tovar ako ktorýkoľvek americký prezident od roku 1930, keď Herbert Hoover podpísal Smootov-Hawleyho colný zákon. Trumpov nástupca Joe Biden trval na tom, aby mnohé z jeho výdavkových plánov boli ukotvené ustanoveniami v rámci programu nákupu tovarov a služieb vyrobených alebo poskytovaných v Spojených štátoch. Ostatné krajiny sa pokúsili nasledovať jeho príklad. Po celom svete krajiny uprednostňujú odolnosť, sebestačnosť a národnú bezpečnosť pred rastom a efektívnosťou. Imigrácia, kedysi oslavovaná a podporovaná, sa stala neslušným slovom a krajiny sa na prisťahovalcov pozerajú s dešpektom. Kultúrne zmeny, ktoré sa zdali byť nezvratné, ako napríklad právo žien na interrupciu, sa narušili.

„Prijmeme výzvu otvorenejších spoločností alebo sa proti nej budeme brániť?“ pýtal sa Tony Blair v roku 2006. Čoraz viac vedúcich predstaviteľov si vyberá uzavretú cestu. Opäť sa domnievajú, že tentoraz neexistuje žiadna alternatíva.

ZMENA A JEJ NESPOKOJNOSŤ

Čo robí obdobie revolučným? Existujú ďalšie predvídateľné dôsledky revolučného obdobia? A ako sa to všetko skončí? Aj na tieto otázky sa pokúsim odpovedať v tejto knihe. Vraciam sa v čase a snažím sa pochopiť predchádzajúce obdobia revolúcií – ich vznik a následky – a následne skúmam naše súčasné obdobie.